

Плевенски исторически четения

Pleven Historical Readings

Регионален исторически музей – Плевен
Regional Historical Museum – Pleven

Издание Publication	От регионалното към националното – минало, настояще, бъдеще From the regional to the national – past, present, future
Том / година Volume / year	III / 2024
Издател / държава Publisher / country	Регионален исторически музей – Плевен, България Regional Historical Museum – Pleven, Bulgaria
Автор(и) Author(s)	Гл. ас. д-р Самуил Шивачев Assist. Prof. Samuil Shivachev, PhD
Институция Affiliation	Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ Plovdiv University „Paisii Hilendarski“
Заглавие Title	АНТИСЕМИТИЗМЪТ КАТО ФИЛОСОФСКА КОНЦЕПЦИЯ В ПАНГЕРМАНИЗМА ANTI-SEMITISM AS A PHILOSOPHICAL CONCEPT IN PAN-GERMANISM
Страници Pages	151-167
Постоянен адрес Permanent URL	https://plevenhistoricalreadings.eu/articles/phr-3-151/

АНТИСЕМИТИЗМЪТ КАТО ФИЛОСОФСКА КОНЦЕПЦИЯ В ПАНГЕРМАНИЗМА

Гл. ас. д-р Самуил Шивачев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме: Статията разглежда два сложни проблема в германската историография – антисемитизма и пангерманизма. В изследването се проследява тяхната взаимовръзка чрез поставяне във философска концепция. Разглеждат се идеите за формирането на германския национализъм. Преминава се през задълбочен поглед върху разбирането на антисемитизма във философията на Хегел и хегелианците. Именно тук се проследява началният етап на философската концепция между пангерманизма и антисемитизма. Идеите на теософите и ариософите завършват този идеен период в германския антисемитизъм и неговата връзка с идеите на пангерманиците. Впоследствие тези връзки са завършени от войнстващия антисемитизъм при националсоциалистите.

Прави се интересен сравнителен анализ между елементите на руския антисемитизъм и антисемитизмът на националсоциалистите. Това е постигнато чрез сравнение на „Нюрнбергските закони“ с „Майските правила“ и „Протоколите на ционските мъд्रेци“ с „Моята борба“ на Адолф Хитлер. Връзката между минало и настояще е направена чрез съвременната ситуация в Германия. Всичко това води до заключението, че антисемитизмът и пангерманизмът са в силна взаимовръзка при развитието на политическите процеси в Германия.

Ключови думи: антисемитизъм, пангерманизъм, Германия, Русия, националсоциализъм.

Германският народ в последните две столетия играе значителна роля в европейската и световната история. През XX век в опита да реши въпросите за „жизненото пространство“, колониалното разпределение, господството в Европа и света, развитието на своята нация и култура, Германия участва в две световни войни. Желанията на германците трябва да се търсят във въпро-

са каква е тяхната философска-идеологическа основа за тези събития. Най-простият отговор е взаимовръзката между понятия антисемитизъм и пангерманизъм. Те освен че са в специфична философска връзка, дават основание за държавно-националните идеи на германския народ.

Развитие на германската философия на национализма.

За баща на германския национализъм се смята Йохан Готлиб Фихте¹. Въпреки че разбирането за нация сред германците за първи път се дефинира от Йохан Хердер, в неговата работа „Идеи за философията на историята на човечеството“. Все пак, концепцията за единението на германския народ е направена от Хегел в неговата „Философия на правото“: *„Германия – това е особена, велика страна, която обединява „сърцето на Европа“*². Под словосъчетанието ***„сърцето на Европа“*** трябва да се разбира територията населена с германски народи, тоест Хегел поставя основата на по-късния термин „пангерманизъм“. Той често е използван през XIX и XX век от германските политици за оправдание на национализма, идеите за световно господство, за войната. Пример в това отношение е Карл фон Клаузевиц, Ото фон Бисмарк, Хенрих фон Трайчке, Хелмут фон Молтке, Колмар фон дер Холц. Бисмарк развива тези идеи в своята визия за обединение на Германия чрез желязо и кръв. Най-често се използва цитатът от „Философия на правото“: *„Войната предпазва народите от разложението, което със сигурност ще бъде следствие от дългосрочен и още повече от вечен мир.“*³ Тези виждания влизат в интересна симбиоза между държавно-националното и екзистенциално-хуманистичното в Германия. То се застъпва в конкретни ценностни противопоставяния: християнство – антихристиянство, бруталност – човечност, милитаризъм – антимилитаризъм, радикализъм – антирадикализъм, расизъм и национализъм – антирасизъм и интернационализъм, тоталитарен дух и антиекзистенциализъм – хуманизъм и екзистенциализъм⁴. Типичен пример за тези противопоставяния намираме при Карл Маркс: *„Лутер победи подчинението от набожността, защото сложи на негово място подчинение по убеждение. Той разби вярата в ав-*

¹ Фихте, Й. Речи към немската нация, София: Изток-Запад, 2023, с. 46 – 47.

² Хегел, Г. В. Ф., Философия на правото, София: Изток-Запад, 2018, с. 508.

³ Пак там, с. 420.

⁴ Курабцев, В. Две немецкие идеологии // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2022. № 68, С. 97; Вж. също Хердер, Й. Естетически студии и статии, София: Наука и изкуство, 1985, с. 156 – 157; Делчев, К. Философия на историята XVIII – XX век, София: Изток-Запад, 2016, с. 43 – 44.

торитета, защото реставрира авторитета на вярата. Превърна свещеника в мирянин, защото превърна мирянина в свещеник. Еманципира човека от външна религиозност, защото превърна религията във вътрешна същност на човека. Освободи тялото, защото окова сърцето...“⁵ Но Маркс е част от плеяда хегелианци, в чиито произведения се виждат противопоставянето на бруталността и човечността, на жестоката войнственост. Пример за това е работата на Херман Щегеман „Война“, в която се подлага на критика Карл фон Клаузевиц⁶. Критиката е отправена по въпроса за същността на войната, като я смята за безпощадна и безпределна „демония“, без всякакво смекчаване, характеризира се с изключителен дух на унищожение⁷. Аналогичен прочит на войната виждаме и при руския автор Фьодор Достоевски: „Войната е причина масите да се самоуважават, призив за масите към най-великите общи каузи и да участват в тях [...] Освен войната, не виждам никакви прояви за масите, защото талантът, интелигентността и най-добрите хора са навсякъде. Понякога единственото, което остава на масите, е бунтът да се изразят. Понякога той заявява, но това е неблагородно и без щедрост.“⁸ Друг ярък и гениален антимилитарист от XX век е Херман Хесе. Още през 1919 г. той пише знаменитите редове срещу милитаризма в писмото си до Самюел Фишер „за деградацията на германския дух по време на война“⁹. Въпреки това в световната историята страниците за мирните години са значително по-малко, отколкото страниците за войните и разрушенията. Не малко пъти германистите оправдават това с философските концепции пред нациите и философията на Хегел, която е повлияла на политическите умове в Западна Европа.

Освен това, Хегел е смятан за вдъхновител, „предтеча“ на духа на расизма и антисемитизма сред германския народ. По този повод се използват често два цитата от него: „... Германският народ

⁵ Маркс, К. Икономическо-философски ръкописи, София: Изток-Запад, 2021, с. 22.

⁶ Клаузевиц заявява, че въвеждането на принципа за ограничение и умереност във философията на войната представлява пълен абсурд. (Клаузевиц, К. За войната. Стратегия и тактика на военните действия, София: Труд, 2009, с. 14).

⁷ Stegemann, H. Der Krieg. Sein Wesen und seine Wandlung, Stuttgart: Verlags-Ansatt, 1939, S. 98.

⁸ Достоевский, Ф. М. Полное собрание сочинения: в 30 томах. Т. 24: Дневник писателя за 1876 г. Ноябрь-декабрь., Ленинград: Наука, 1982, с. 90.

⁹ Hesse, H. Ausgewählte Briefe: Erweiterte Ausgabe, München: Suhrkamp Verlag, 1974., S. 121 – „Във всички тези неща и въпроси от самото начало на войната (първата ми статия за деградацията на германския дух по време на войната се появи в Цюрих през есента на 1914 г.) аз се развих в съвсем друга посока и оттогава съм имал различно отношение към родината си и към останалия свят.“

трябва да бъде изкаран от безкрайната му болка, за която в готовност вече е бил народ като израелтянския... и свободата, която сега бива предадена за осъществяването си на северния принцип при германските народи“¹⁰ и вторият, в който се говори за връзката „народи-варвари“: „Цивилизованите нации разглеждат другите народи...като варвари и неравноправни на тях, а самостоятелността на тези народи – като нещо формално.“¹¹ Хегел изхожда от своеобразна франкофобия по отношение на философското възприятие за мисълта и разбирането на предметите. Той смята, че германците са тези, които разбират мисълта за предмет на природата – просто като мълнията.

Последователите на Хегел (хегелианците) като Бруно Бауер, Едгар Бауер, Лудвиг Фойербах, Макс Щирнер, по-късни като Фридрих Ницше, Карл Маркс, Оскар Шпенглер, Херман Щегеман доразвиват неговите концепции. Прави впечатление, че при тях антисемитизмът в различна степен е обвързан с идеята за германската нация. Пример в това отношение е трудът на Маркс „За еманципацията на евреите“. Изхождайки от идеите на Жан-Жак Русо за свободата на човека, която е представена като природна и гражданствена, Маркс определя по същия начин правата на евреите. Той твърди, че те имат своите природни права и свободи, но не могат да се ползват с граждански права, понеже самите те не се смятат (тоест не се еманципират) за част от германската нация¹². Тук той стъпва на вижданията на Бруно Бауер в неговия труд „Еврейският въпрос“: „Франция наскоро ни показа във връзка с Еврейския въпрос (има предвид заседанията в Камарата на депутатите от 26 декември 1840 г.), хем точно както постоянно е правила по всички други въпроси, зрелището на един живот, който е свободен, но който отменя свободата чрез закона, което значи, че я обявява просто за някаква привидност и за противоречаща на дело със свободните закони“¹³. В своята „Критика към Хегеловата философия на правото“ Маркс заявява, че историята се показва само в резултат на случили се събития (a posteriori)¹⁴, както богът на Израел се показал на своя слуга Мойсей¹⁵. За него

¹⁰ Хегел, Г. В. Ф., Философия на правото..., с. 508.

¹¹ Пак там, с. 515 – 516.

¹² Маркс, К. Против Русия. За еманципацията на Евреите, София: ИК „ВЕСИ“, 2022, с. 86.

¹³ Пак там, с. 85; Вж. също: Bauer B. Die Judenfrage, Braunschweig, 1843. S. 64. <https://epub.ub.uni-muenchen.de/10852/1/8Hofm.591.pdf>

¹⁴ Тук Маркс използва целенасочено терминът a posteriori, което се превежда като „в резултат) последствие“ и е противопоставяне на di conseguenza – вследствие на това.

¹⁵ Маркс, К. Икономическо-философски..., с. 15.

историческата школа в правото би измислила германската история, ако самата тя не беше нейна измислица¹⁶. Вижданията на Маркс по въпроса за евреите – отделянето на техните природни и граждански права, е удобна теза за последвалите философи на пангерманизма от XIX век. Тези виждания влияят на войнстващия антисемитизъм през XX век.

Антисемитизмът и ариософията.

Проблемът за антисемитизма при пангерманизма винаги е бил в неговия център. Именно на тази основа пангерманците развиват своя светоглед за немското единство, провъзгласяващи идентичността на народа и държавата във висша степен на политическата еволюция. Във формирането на този нов светоглед активна роля имат идеолозите на ариософията Карл Люгер (който е кмет на Виена (1897 – 1910 г.)), Ланс фон Либенфелс, Гuido фон Лист. Те разработват концепцията за древногерманското минало на основата на теософията на рускинята Елена Петровна Блаватска. В техните възгледи евреите са извадени от представите на Блаватска за част от по-висшата бяла раса. Вдъхновени от труда на Артур дьо Гобино „За неравенството на човешките раси“ ариософите доразвиват тезата за върховенството на бялата раса, арийската раса, да не се сместват расите, кръвта или нуждата от физическото унищожение на „долнопробните расови елементи“. Допълнителен стимул техните разсъждения получават от труда на Фридрих Ницше „Така говорил Заратустра“ и идеята за свръхчовека. Според арменския философ и антропософ Карен Свасян, това е уникален и доживотен експеримент за самоунищожението на „съществуването“ в човек в името на самосъздаване в него на „творец“, наречен „свръхчовек“¹⁷. Тези възгледи са взети под внимание от създадения Пангермански съюз и близката до него организация „Туле“.

В Пангерманския съюз се сблъскват три течения: на умерения антисемитизъм на Ернст Хасе, ариософията и радикалният антисемитизъм на Хенрих Клас и войнстващият антисемитизъм на Алфред Розенберг. Вижданията на Хасе са свързани с издигането на критериите за расово превъзходство на германците. „Умереният антисемитизъм“ на пангерманския лидер Хасе задържа клоновете на Пангерманската лига през тяхното решител-

¹⁶ Пак там.

¹⁷ **Савасян, К. А.** Фридрих Ницше: мученик познания; В: Ницше, Ф. Сочинения в двух томах, т. 1, Москва: Мысль, 1990, с. 25.

но желание да изключат евреите¹⁸. Той препоръчва да се изоставят „дискусиите по еврейския въпрос в клоновете на лигата и да се премине към фундаментално обсъждане на него в бъдеще“¹⁹. Въпреки това, Хасе и Оскар Любаршизбират да запазят членството си в дъщерните организации, които подкрепят пангерманците (Германско колониално общество, Германски военноморски съюз, Германско дружество на Източната марка). Постепенно връх взимат идеите на Алфред Розенберг и прокарването на концепцията за „демонизирането на расовия враг“. Тази концепция винаги е свързвана с националсоциалистите.

Проблемът с антисемитизма за пангерманците винаги е бил центърът, около който те са изградили мирогледа си за германското единство. Те провъзгласяват идентичността на народа и държавата като най-висока степен на политическа еволюция. Пангерманският публицист Фриц Блай (1853 – 1931) дори призовава за изоставяне на държавното мислене от XIX век, заявявайки, че „цяла Германия“ е общност от племена, които „доказаха своята стойност по време на суров подбор през ледниковия период“²⁰. Такава общност трябва да се утвърждава не толкова от мястото на раждане, колкото от езиковото и расово единство²¹. Според Блай, категорията раса, както и нейните производни дефиниции на „расов враг“ или „расов дълг“, тепърва трябва да бъдат съпоставени с програмните цели на Пангерманската лига²².

В междувоенния период антисемитизмът и пангерманизмът влизат в интересна симбиоза. В създадената нова политическа концепция на Артур Мьолер ван ден Брук – Третият райх (през 1923 г.) се преплитат старите идеи за Германия с новия републикански повей. Идеята на ван ден Брук е кулминация на младоконсервативна революция, за царството на общата красота и хармония, противопоставяща се на либерално-индустриалната цивилизация. В неговите виждания Третият райх е синтез, който трябва да премахне антагонизма във Ваймарската република и да обедини революционерите-социалисти с консерваторите-националисти на основата на националните ценности. При националсоциалистите тези виждания са възприети в частта за Третия райх и силно изменени. В „Моята борба“ Хитлер разглежда възгледите за ролята

¹⁸ **Lubarsch, O.** *Einbewegtes Gelehrtenleben. Erinnerungen und Erlebnisse. Kämpfe und Gedanken*, Berlin: Julius Springer, 1931, S. 68 – 69.

¹⁹ Пак там, с. 70.

²⁰ **Bley, F.** *Der Kampf um das Deutschtum. Heft 1: Die Weltstellung des Deutschtums*, München: J.F. Lebmann, 1902, S. 20 – 23.

²¹ Пак там, с. 25.

²² Пак там, с. 28.

на държавата на три групи: онези, които под държава разбират повече или по-малко доброволно обединение на хора под егидата на една и съща правителствена власт; онези, които не се задоволяват с голия факт за съществуването на дадена държава; онези, които виждат в държавата средство за завоюване на определени политически позиции за народа, обединен от един език и явяващ се главен носител на държавната идея²³. Философската идея за „Третия райх“ отразява символиката на пророчествата на Йоаким от Флорес за „Третия завет“ и „третото“ или „хилядолетно царство“ на Светия Дух на Земята²⁴. Идеята попада на благоприятна почва при националсоциалистите. Хитлер приема идеята за хилядолетен райх без промени. Известно време терминът „Трети райх“ се използва като неофициално самоназвание на германската държава. Въпреки това, до края на 30-те години отношението към това име се е променя: то е смятано за нежелателно „монархическо“. Затова националсоциалистите му предават ново значение – единение на германската нация в една държава. В цялостната конструкция за „Третия райх“ националсоциалистите взимат и идеята за „жизненото пространство“ от ван дер Брук. Тя е силно променена от геополитическите възгледи на Карл Хаусхофер. „Lebensraum“ се доразвива от политика на борба за жизнено пространство до доминация на една държава в Европа. Тези възгледи Хитлер смесва от геополитика и социален дарвинизъм, като достига до „митът за свръхчовека“. Всичко това води до силна връзка между антисемитизма и пангерманизма през расовите теории.

Руското влияние в германския антисемитизъм.

В периода между двете световни войни се изостря чувствителността на германското общество към евреите. Засилващият се войнстващ антисемитизъм получава своето вдъхновение и острота от руската емиграция в Берлин.

Големият брой руски белоемигранти, които се преместват в Берлин (1920 – 1925 г.), съдействат за културните връзки в литературата, философията, науката, киното и медицината. Постепенно се появява нарицателното „Руски Берлин“. Това определение се дава на берлинския квартал Шарлотенбург – „малката Русия“. Този район на Берлин се превръща в последен пристан на хиляди руски емигранти. Районът е заключен между големите булеварди и площади: Курфюрстендам, Витенбергплац, Лудвигкирхеплац,

²³ Хитлер, А. Моята борба, София: Жар птица, 2001, с. 373 – 374.

²⁴ Цит. по О. В. Пчелина – Д. Мережковский и А. Меллер ван дер Брук: путь к Третьему царству // Электронный журнал „Вестник МГОУ“. Философия, № 3, 2011, с. 176 – 177. <https://www.evestnik-mgou.ru/jour/article/view/465>.

Шлютерщрасе. В този район се заселват много руснаци, украинци, кавказци, много руски евреи. Булевард „Курфюрстендам“ руските заселници го наричат Невски или НЕП-ски проспект. На Витенбергплац постепенно се създава „малък Петербург“. На него се съсредоточава острата опозиция на съветското посолство. Този „малък Петербург“ се състои изцяло от части на руското буржоазно общество²⁵. На Шлютерщрасе се настаняват представителите на Украинската народна република, начело със Симьон Петлюра и Павло Скоропадски. Забелязват се и лидерите на дашнакските арменци Симон Врацян и Александър Хатисян. Тяхното пребиваване в Шарлотенбург става повод за чести сбивания между руските, украинските и арменските политически кръгове. Наличието на голяма руска еврейска община кара крайните монархисти да покажат остарелите методи от руския обществен живот през XIX век. Чести са нападенията над еврейски магазини (1920 – 1925 г.). На тази основа руските младежи се обединяват в т. нар. Russische Hilfsgruppe. От 1923 – 1924 г. са в тесни връзки с НСГРП и активно участват в ученията и акциите на СА. През 1933 г. от тази групировка се създава РОНД (Руско освободително национално движение). Тази организация е първото чуждестранно обединение, което си сътрудничи с националсоциалистите.

В своята книга „Еврейската държава“ Теодор Херцел сравнява руския с германския антисемитизъм. За него, в Русия са главните гнезда на антисемитизма. Достатъчно е да споменем, че периодът от 1881 – 1903 г. е изпълнен с непрекъснати погроми над еврейските селища и квартали. Самият Херцел описва тези събития и надигащия се антисемитизъм в Европа. Той смята, че *„в Русия биват плячкосвани еврейски села; в Румъния умъртвиха няколко души; в Германия от време на време пребиват някого; в Австрия антисемитите тероризират целия обществен живот; в Алжир пътуващи проповедници агитират; в Париж евреите са изключени от така наречените най-добри общества и не ги допускат до клубовете...“*²⁶. Оттук Херцел прави две заключения. Първо, той смята, че всички народи сред които живеят евреи са повече или по-малко антисемити. Второ, за него антисемитизмът е последица от еврейската еманципация. Второто заключение не е съвсем далече от истината. Желанието на еврейския народ за самоопределение във века на национализмите поражда открита неприязън към тях. Събитията, които описва Херцел, са продукт

²⁵ **Blücher, Wipert von.** Deutschlands Weg nach Rapallo. Erinnerung eines Mannes aus dem zweiten Gliede, Wiesbaden: Limes-Verlag, 1951, S. 15.

²⁶ **Херцел, Т.,** Еврейската държава, София: ИК „ВЕСИ“, 2020, с. 39.

на набиращата сила идеологическа обосновка на антисемитизма от Хюстън Чембърлейн в неговата книга „На какво се крепи XIX век“. Чембърлейн атакува евреите и тяхното влияние като разрушително за европейската цивилизация и култура. Стига до крайността, че заявява: *„Христос не е еврейин и в него няма капка еврейска кръв, а тези, които го наричат еврейин са просто невежи или лицемерни хора“*²⁷. Тезите на Чембърлейн намират своята добра почва в Германия и особено в организацията „Туле“.

Често изследователите на въпроса за антисемитизма при националсоциалистите се опитват да не преувеличават влиянието на „Туле“ в антисемитизма или дори да отхвърлят такова влияние. На основата на арийската тематика при „Туле“ се изгражда цялата расова доктрина на Хитлер. Тази организация е в много близки връзки с Пангерманския съюз и Теософското общество на последователи на Елена Блаватска. Едни от най-големите фигури при националсоциалистите са членове на „Туле“ и на Пангерманския съюз – Алфред Розенберг, Юлиус Щрайхер, Карл Франк, Йозеф Гьобелс, Рудолф Хес, Константин фон Нойрат.

Една от опасностите, която лансират идеолозите на антисемитизма, е създаденият еврейски Бунд (Algemeiner Jüdischer Arbeiterbund in Litte, Polen und Russland) през 1897 г. Този съюз е еврейска социалистическа партия. Тя действа в Източна Европа и той се смята за единствен представител на „интересите на еврейската работническа класа“²⁸. Действията на Бунда се разглеждат като голяма опасност за трите големи империи – Руска, Германска и Австро-унгарска. Страхът от комунистите и социалистите е допълнително засилен от дейността на еврейския Бунд. За антисемитите в трите империи комунисти, евреи и социалисти действат заедно за „разрухата на държавите им“²⁹.

Визията за Русия като център на антисемитизма, според Херцел, се дължи на два факта. През 1882 г. в Русия са приети първите антиеврейски закони (Майските правила). След Кишиневския погром от 1903 г. в руския печат е публикуван фалшификатът на Павел Крушеван и Пьотър Рачковски – „Протоколи на сионските мъдреци“. Протоколите са силно използвани за силното демонизиране на евреите в „Моята борба“, а Майските правила са използвани за основата, на която се изграждат Нюрнбергските закони.

²⁷ Чемберлен, Х. С. Основания XIX столетия в 2-х, т. 1, Москва: РусскийМиръ, 2012, с. 479.

²⁸ Амиантов, Ю., Ляшенко, К, Розенталь, И. Бунд: Документы и материалы. 1894 – 1921 гг, Москва: РОССПЭН, 2010, с. 983; Вж. също: Политические партии России. Конец XIX – начало XX века, Москва: РОССПЭН, 1996, с. 234.

²⁹ Херцел, Т., Еврейската..., с. 57.

Павел Крушеван е публицист от Кишинев, а Петър Рачковски работи в Департамента на тайната полиция. Самият Рачковски дава идея на своето началство за акция по дискредитиране на евреите. Ръководството на Департамента на тайната полиция се колебае. Решителният момент настъпва, когато през 1894 г. в Париж започва делото срещу Алфред Драйфус. Рачковски задейства плана си. Той използва като свой агент в Париж Матей Головински. Головински е сътрудник на вестник „Фигаро“, знае френски и има неограничен достъп до архиви в Париж. Важна роля в създаването на цялата компилация „Протоколи на сионските мъдреци“ заства Иван Манасиевич-Мануйлов, който е агент в руската „Охранка“. Основен източник на вдъхновение за написването на „Протоколите“ са няколко памфлета: на Морис Жоли – „Диалог в ада между Макиавели и Монтескьо, или Макиавелистката политика на XIX век“, памфлетът „На еврейското гробище в Прага“ от романа на Херман Гедше „Биарриц“ и памфлетът на Иля Цион. Допълнителен стимул за авторите на тези „конспиративни“ текстове се явява свиканият в Швейцария Първи еврейски (ционистки) конгрес (1897 г.). Решенията на конгреса са свързани със заселването на Палестина с евреи, разширяването на дейността чрез организиране и обединяване на всички евреи чрез местни и общи събития, съгласно законите на различните страни, както и подготвителни стъпки за получаване на правителствено одобрение, което е необходимо за постигане на ционистката цел³⁰. Особено притеснително за пангерманиците е решението за укрепването на еврейското национално чувство. За това означава засилване на еврейския национализъм и опасност от обществено дестабилизиране на държавите. Отговор на тези решение се дават от създаването на един фалшификат. Така в края на XIX век се появява първият вариант на „Протоколи на ционските мъдреци“ на френски език. През 1901 г. писателят Сергей Александрович Нилус завършва превода на „Протоколите“ на руски език. Началния момент за подготовка на общественото мнение е статията на Михаил Осипович Меншиков през 1902 г. „Заговорът срещу човечеството“. В статията се разглеждат основните противници на руския народ, като дават сведения от панбританизма, пангерманизма и панмонголизма. Тази статия отваря вратата на „ада“. През 1905 г. под редакцията на Павел Крушван в Русия са пуб-

³⁰ The Jubilee of the first Zionist Congress 1897– 1947, Jerusalem, 1947, pp. 52 – 53. <https://ufdc.ufl.edu/UF00072101/00001/images/o>.

ликувани за първи път „Протоколи на ционските мъдреци“³¹. Допълнение към развихрилата се антисемитска вълна в Русия са трудовете на Х. Чембърлейн. Между 1907 – 1910 г. в Русия се пуснати 5 издания на труда на Чембърлейн „Евреите, техният произход и причините за тяхното влияние в Европа“. Този труд засилва погромите над еврейските селища в Русия. Тази здрава антисемитска основа се пренася в Германия след 1917 г. с руските белоемигранти. Съпоставянето на извадки от „Протоколите“ с „Моята борба“ на Хитлер най-точно показва това влияние.

В Протоколите се казва, че лошите по природа хора са повече на брой от добрите. Ето защо при управлението им се постигат най-добрите резултати чрез прилагане на насилие и заплаха, а не с академични дискусии. Всеки човек се стреми към властта, всеки би искал да стане диктатор – стига само да успее, и твърде редки са онези, които не са склонни да пожертват общото благо, за да осъществят личните си цели³². Хитлер развива тези идеи и говори за творящите хора, напредничавите хора и политици. Той смята, че тяхното значение е почти винаги в бъдещето. Затова тези теоретици често ги наричат „хората не от този свят“. Ако говорят за политиците, че тяхното изкуство е изкуството да достигнат възможното, то за творците на нови програми може да се каже, че боговете ги покровителстват точно в тези случаи, когато те желаят именно невъзможното. Такъв теоретик трябва да се примири с това, че съвременността ще му откаже признание. Затова, ако идеите му са наистина безсмъртни, той ще пожъне велика слава от бъдещите поколения³³. Самият Хитлер се смята за част от хората на бъдещето, понеже често не бил разбран от обкръжението си. В абсолютен Макиавелистки стил в „Протоколите“ се коментира ролята на държавата: който иска да управлява, трябва да прибегва до хитрост и до лицемерие³⁴. По отношение на човешките добродетели в „Протоколите“ се преобръща разбирането за добро и лошо: като откровеност и честност, се обръщат на пороци в политиката и смъкват владетелите от трона им, по-гарантирано и от най-могъщия враг³⁵. Хитлер доразвива тези идеи: държава, която не служи на тази цел е нещо уродли-

³¹ **Шорников, И. П.** Провокатор П. А. Крушеван и публикация „Протоколов сионских мудрецов“// Научные ведомости Белгородского государственного университета, Серия История. Политология. Экономика. Информатика, выпуск 18, № 7 (102), 2011, с. 189 – 190.

³² Протоколи на ционските мъдреци, София: ИК „ВЕСИ“, 2019, с. 15.

³³ **А. Хитлер**, Моята борба..., с. 211.

³⁴ Протоколи..., с. 15.

³⁵ Пак там, с. 17.

во, обречена на гибел. Оттук произтича, че доброкачествеността или недоброкачествеността на дадена държава за нас се определя само в зависимост от онази относителна полза, която дадена държава носи на даден конкретен народ, но в никой случай не от онова значение, което дадена държава има изобщо в рамките на целия останал свят³⁶. Едни от най-крайните редове в „Протоколите“ са свързани с директната демонизация на еврейския народ: „Ние трябва да се сдобием с всички средства, които противниците ни биха могли да употребят срещу нас. Трябва да прибегваме до най-неясните изрази и най-заплетените възли от юридическата лексика, за да се оправдаваме в случаи, когато бъдем принудени да вземаме решения, изглеждащи прекомерно сурови и несправедливи, понеже е важно такива решения да бъдат излагани в словесност, придаваща им вида на принципи от най-високо морално естество, облечени в правова форма“³⁷. При Хитлер тези редове се превръщат в най-силните идеи на антисемитизма. Той се смята за основен борец срещу „еврейската опасност“³⁸. Хитлер използва части от трактата на Карл Маркс „За еманципацията на евреите“ като ги смесва с идеи от „Протоколите“. Така се получават страшните слова: за да могат да живеят продължително върху тялото на други народи, на евреите им се иска да прикриват най-важните черти на своя характер. Колкото е по-интелигентен всеки отделен евреин, толкова по-бързо му се удава тази лъжа. При нацизма лексиката е най-силното пропагандно средство. Речите, изявленията, нападките срещу евреите и болшевизма са изпълнени с думи, които носят агресивност в себе си: „fanatische Liebe“ (фанатична любов), „Umbruch“ (след обрата), „Blut und Boden“ (Кръв и земя), „Anruf des Blutes“ (зов на кръвта), „Das Gesetz des Handelns“ (закон на действието), „aufziehen“ (стъкмявам, навивам пружината), „volkhaft“ (народностен), „Halbjude“ (полуевреин), „Lebensraum – Laubhüttenland“ (жизнено пространство – страна на временните колиби)³⁹. Всичко натрупано се впряга в мощната пропагандна машина. Такъв е случаят с Нюрнбергските закони от 1935 г. При един сравнителен анализ прави впечатление, че 2/3 от членовете на Нюрнбергските закони се припокриват с Майските правила. Връзката трябва да се търси през личността на Андрей Петрович Светозаров (Хенрих Пелхау). Той е един от лидерите на Russische Hilfsgruppe, а в по-

³⁶ Хитлер, А., Моята борба..., с. 381.

³⁷ Протоколи..., с. 44 – 45.

³⁸ Хитлер, А., Моята борба..., с. 198.

³⁹ Клемперер, В. Езикът на Третия райх, София: Жанет 45, 2022, с. 45 – 47.

следствие застава начело на близката до НСГРП – Руско освободително национално движение (РОНД). Въпреки това страшното антисемитско законодателство в Германия отстъпва на моменти от руските правила. Самият Пелхау е член на НСГРП, където отговаря за контактите на СА с руската емиграция. Впечатляващи са сходствата в използваните термини в руския и немски вариант. Това също насочва към тезата, че Пелхау е вдъхновител на Нюрнбергските закони. През 1929 г. той превежда на немски химна на италианските фашисти.

Майските правила са създадени по инициатива на К. Победоносцев и са обнародвани с указ на императора от 3 май 1882 и влизат в сила на 12 май 1882 г. Новият закон носи заглавието: „За привеждане в действие на временните правила за евреите“. Той разглежда като „временна мярка и за общо преразглеждане на установените порядки, законът за евреите, забранява на евреи да се заселват в градовете или да напускат селата, като се допуска изключение само по отношение на сегашните еврейски колонии“⁴⁰. Тези закони въдворяват уседналост на руските евреи, но ѝ отварят вратата за непрекъснатите погроми върху техните селища. Тези специфични отношения често са описвани от руски автори. Пример за това откриваме в творчеството на Фьодор Достоевски или Александър Солженицин. В своята книга „Двеста години заедно (1795 – 1916)“ Солженицин разглежда погромите над евреите: „Кишиневският погром се възползва, за да нарече и завинаги да заклеими Русия като антиеврейска държава“⁴¹. И завършва: „Под равноправие на евреите разбираме нещо голямо“⁴². Тези измерения ги виждаме по-късно в Германия. Пример за тези взаимовръзки се виждат в текстовете при Майските закони и Нюрнбергските закони. Един такъв момент е разглеждането на въпроса за произхода на евреите. В Майските закони този въпрос е обяснен така: „Всеки евреин е длъжен винаги да пази своята известна наследственост... Евреите се именуват само с имена, които са записани в енорийските книги...“⁴³. В параграф 5 от Закона за защита на немската кръв и немската чест (1935 г.) за произхода на евреите се описват следните изисквания: „евреи се явяват тези, които в трето поколение произхождат от минимум трима чистокръвни евреи – баби или дядовци... Лицата със смесена еврейска кръв, се смятат за евреи, когато в трето поколение

⁴⁰ Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ), Серия III, т. 2, № 834, с. 181.

⁴¹ Солженицин, А. Двеста лет вместе (1795 – 1916): в 2 томах, т. 2, М, 2001, с. 326 – 327.

⁴² Пак там, с. 330.

⁴³ ПСЗРИ, т. 9, № 9521, с. 436 – 437.

произхождат от един или двама чистокръвни евреи – баби или дядовци...“⁴⁴. Разликата в двата закона се вижда в отношението към статута на покръстените евреи. В руския закон на евреите, които приемат християнството им се позволява да запазят имената си, да отбият военната си служба, според свода за военни постановления, имат право да се записват към градските и селските общини, според установените правила. В германския вариант на антиеврейско законодателство, по този въпрос се вижда влияние от унгарското антиеврейско законодателство от 1922 г. За германската страна християнизираният евреи си остават евреи, но към тях се отнасят с по-голямо пренебрежение и забрани за сключване на бракове с евреи и с германци⁴⁵. Антиеврейското законодателство е обличането в законност на онези крайни форми на антисемитизъм, които започват с дехуманизирането на една етно-религиозна общност. Руските консерватори и германските националсоциалисти имат интересно взаимно влияние. Това влияние стига до момента на обличане на антисемитизма в някаква квазирелигиозна идея, която е обобщена от Хитлер: „Борейки се с евреина аз се боря за делото на бога“⁴⁶. Стъпката от дехуманизирането на една общност до желанието за нейното физическо унищожение е много малка. Обличането на едно престъпление в закон не го прави законно. Опитът да се предаде законова норма на престъпление е характерен за тоталитарните общества. Така манипулацията на масите се превръща в основен елемент на въздействие. Чрез тази манипулация се насочва тяхната енергия към „врага“. Лъжата се превръща в обществена норма, но „колкото по-умел е лъжецът, толкова по-вероятно е той да стане жертва на собствените си лъжи“⁴⁷.

Съвременна Германия днес, страдайки от тежкото наследство от вината за Холокоста, преминава в друга крайност: всяка критика срещу действията на държавата Израел се обявява за проява на антисемитизъм. Комплексът от миналото, страхът от всяка проява на национално чувство, принуждава германците да изпаднат в крайни действия и да заклеймяват инакомислещите. Пример в това отношение са действията срещу „Алтернатива за Германия“. Тази политическа сила е определена за крайна десница, заради политиката по мигрантите, екологичната политика

⁴⁴ Michalka, W. Deutsche Geschichte 1933 – 1945. DokumentezurInnen- und Außenpolitik, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1994., S. 107 – 109.

⁴⁵ Пак там, с. 110.

⁴⁶ Хитлер, Моята борба..., с. 263.

⁴⁷ Arendt, H. Wahrheit und Lüge in der Politik: Zwei Essays, München-Zürich: Piper, 1987, S. 44.

и срещу социалната политика на правителството на Олаф Шолц. Последните протести в Мюнхен, Берлин, Кьолн показва страха от наследеното минало. Често от AfD се чуват упреци към канцлера Шолц, че е наследник на нацисти и крайни антисемити.

Заклучение.

Разгледаните факти насочват към това, че философските идеи на Хегел се възприемат много повърхностно от неговите последователи. Вплитането на пангерманизма и антисемитизма в една обща философия, върху която се наслагват ариософията, езотеричният расизъм и чрез руският антисемитизъм се създава един здрав фундамент на войнстващият националсоциалистически антисемитизъм. Рефлексите между минало и настояще се съдържа в страховете на германците, тежкия комплекс от миналото, което води до неправилно разбиране на това какво е критика на действието и какво е заплахата за обществения ред. Антисемитизмът и пангерманизмът продължават да са в силна взаимовръзка и влияят върху обществените процеси в Германия.

Библиография:

Амиантов, Ю., Ляшенко, К, Розенталь, И. Бунд: Документы и материалы. 1894 – 1921 гг, Москва: РОССПЭН, 2010.

Делчев, К. Философия на историята XVIII – XX век, София: Изток-Запад, 2016.

Достоевский, Ф. М. Полное собрание сочинения: в 30 томах. Т. 24: Дневник писателя за 1876 г. Ноябрь-декабрь., Ленинград: Наука, 1982.

Клаузевиц, К. За войната. Стратегия и тактика на военните действия, София: Труд, 2009.

Клемперер, В. Езикът на Третия райх, София: Жанет 45, 2022.

Курабцев, В. Две немецкие идеологии // Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. 2022. № 68, с. 95 – 107.

Маркс, К. Икономическо-философски ръкописи, София: Изток-Запад, 2021.

Маркс, К. Против Русия. За еманципацията на Евреите, София: ИК „ВЕСИ“, 2022.

Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ), Серия III, т. 2, Санкт-Петербург, 1912.

Политические партии России. Конец XIX – начало XX века, Москва: РОССПЭН, 1996

Протоколи на ционските мъдреци, София: ИК „ВЕСИ“, 2019.

Пчелина, О. В. Д. Мережковский и А. Меллер ван дер Брук: путь к Третьему царству // Электронный журнал „Вестник МГОУ“. Философия, № 3, 2011, с. 173 – 181. <https://www.evestnik-mgou.ru/jour/article/view/465>

Савасьян, К. А. Фридрих Ницше: мученик познания; В: Ницше, Ф. Сочинения в двух томах, т. 1, Москва: Мысль, 1990, с. 5 – 46.

Солженицын, А. Двеста лет вместе (1795 – 1916): в 2 томах, т. 2, Москва: Русский путь, 2001.

- Фихте, Й.** Речи към немската нация, София: Изток-Запад, 2023.
- Хегел, Г. В. Ф.,** Философия на правото, София: Изток-Запад, 2018.
- Хердер, Й.** Естетически студии и статии, София: Наука и изкуство, 1985.
- Херцел, Т.,** Еврейската държава, София: ИК „ВЕСИ“, 2020.
- Хитлер, А.** Моята борба, София: Жар птица, 2001.
- Чемберлен, Х. С.** Основания XIX столетия в 2-х, т. 1, Москва: Русский-Миръ, 2012.
- Шорников, И. П.** Провокатор П. А. Крушеван и публикация „Протоколов сионских мудрецов“// Научные ведомости Белгородского государственного университета, Серия История. Политология. Экономика. Информатика, выпуск 18, № 7 (102), 2011, с. 189 – 196.
- Arendt, H.** Wahrheit und Lüge in der Politik: Zwei Essays, München-Zürich: Piper, 1987.
- Bauer B.** Diejudenfrage, Braunschweig, 1843. <https://epub.ub.uni-muenchen.de/10852/1/8Hofm.591.pdf>
- Bley, F.** Der Kampf um das Deutschtum. Heft 1: Die Weltstellung des Deutschtums, München: J.F. Lebmann, 1902.
- Blücher, Wipert von.** Deutschlands Weg nach Rapallo. Erinnerungeneines Mannes aus dem zweiten Gliede, Wiesbaden: Limes-Verlag, 1951.
- Hesse, H.** Ausgewählte Briefe: Erweiterte Ausgabe, München: Suhrkamp Verlag, 1974.
- Lubarsch, O.** Ein bewegtes Gelehrtenleben. Erinnerungen und Erlebnisse. Kämpfe und Gedanken, Berlin: Julius Springer, 1931.
- Michalka, W.** Deutsche Geschichte 1933 – 1945. Dokumente zur Innen – und Außenpolitik, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch, 1994.
- Stegemann, H.** Der Krieg. Sein Wesen und seine Wandlung, Stuttgart: Verlags-Ansatt, 1939.
- The jubilee of the first Zionist Congress 1897– 1947, Jerusalem, 1947. <https://ufdc.ufl.edu/UF00072101/00001/images/o>

ANTI-SEMITISM AS A PHILOSOPHICAL CONCEPT IN PAN-GERMANISM

Assisst. Prof. Samuil Shivachev, PhD

Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

Abstract: The article examines two complex problems in German historiography – anti-Semitism and Pan-Germanism. In the research, their interrelationship is traced, by putting it in a philosophical concept. The ideas of the formation of German nationalism are considered. An in-depth look at the understanding of anti-Semitism in Hegel's philosophy and the Hegelians is taken. It is here that the initial stage of the philosophical concept between Pan-Germanism and anti-Semitism can be traced. The ideas of the Theosophists and Ariosophists complete this ideological period in German anti-Semitism and its relationship with the ideas of the Pan-Germans. Subsequently, these links were completed by the militant anti-Semitism of the Nazis.

An interesting comparative analysis is made between the elements of Russian anti-Semitism and the anti-Semitism of the National Socialists. This is achieved by comparing the „Nuremberg Laws“ with the „May Rules“ and the „Protocols of the Elders of Zion“ with Adolf Hitler's „My Struggle“. The connection between past and present is made through the contemporary situation in Germany. All this leads to the conclusion that anti-Semitism and pan-Germanism are strongly interrelated in the development of political processes in Germany.

Keywords: anti-Semitism, pan-Germanism, Germany, Russia, National socialism.

Гл. ас. д-р Самуил Шивачев

Катедра „История и археология“

Философско-исторически факултет

ПУ „Паисий Хилендарски“

Ул. „Цар Асен“ № 24

E-mail: s.shivachev@uni-plovdiv.bg

ORCID ID: 0009-0005-7565-6033